

Lagutskottets betänkande

1978/79:2

med anledning av motion om skifte av dödsbo

Ärendet

I motionen 1977/78:1000 av Stig Josefson m. fl. (c) yrkas att riksdagen hos regeringen begär utredning och förslag om avveckling av dödsbo i enlighet med vad som anförs i motionen.

Remissyttranden över motionen har inhämtats från hovrätten för Nedre Norrland, riksskatteverket, lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnden i Kopparbergs län. På begäran av utskottet har yttrande vidare avgivits av Lantbrukarnas riksförbund och Sveriges Advokatsamfund.

Gällande rätt

När en person avlidit, skall hans egendom övergå till hans arvingar och testamentstagare. Var den döde gift, skall först efterlevande makes giftorätt tas ut. Egendomen kan emellertid inte omedelbart delas. Först måste fastställas vad som hör till kvarlåtenskapen. Vidare måste den dödes skulder utredas och om möjligt betalas samt andra behövliga avvecklingsåtgärder vidtas. Efter dödsfallet följer alltså närmast en längre eller kortare tid av *boutredning*; under denna tid måste en stundom mycket enkel, stundom mycket omfattande förmögenhetsförvaltning äga rum.

Dödsbodelägarerna utövar enligt 18 kap. 1 § ärvdabalken (ÄB) sin förvaltning gemensamt. De måste enas om varje åtgärd; majoritetsbeslut binder ej minoriteten. Den gemensamma förvaltningen kan emellertid avlösas genom särskilt förordnad boutredningsman. Så länge boutredningen pågår hålls dödsboets förmögenhet rättsligen skild från delägarnas. Ägare till kvarlåtenskapen är sålunda dödsboet som av lagen betraktas som ett särskilt rättssubjekt "en juridisk person".

Ärvdabalkens regler är avfattade med tanke på dödsboets upplösning och egendomens fördelning mellan delägarna. Efterlämnar den döde make måste först, såsom tidigare nämnts, *bodelning* ske enligt giftermålsbalkens regler, så att den dödes lott blir slutgiltigt bestämd – förutsatt att inte gifterättsgemenskap saknas, i vilket fall bodelning är överflödig. Finns flera delägare som har rätt till den dödes lott sker därefter uppdelningen av lotten genom *arvskifte* (ÄB 23:1). I praktiken förrättas ofta bodelning och arvskifte i omedelbar anslutning till varandra och intas i en och samma handling.

Arvskiftet är ett privat avtal mellan de berörda arvingarna och universella testamentstagare och kan följaktligen ske efter de riktlinjer som dessa enar sig om. Varje delägare är i princip berättigad att påfordra skifte. Emot annan

delägares bestridande får skifte emellertid ej företagas innan bouppteckning skett och alla kända skulder betalats eller delägaren fritagits från ansvar för gälden eller medel till dess betalning ställts under särskild vård. Står boet under förvaltning av boutredningsman får skifte ej ske, innan boutredningsmannen anmält att utredningen av boet slutförts. Om delägaren så önskar kan *delskifte* företas beträffande viss egendom innan boet i övrigt är berett för skifte. För att arvskiftet skall vara rättsligt giltigt kräver ÄB att över skiftet skall upprättas skriftlig handling som underskrivs av delägarna med vittnen (23:4).

För att lösa de svårigheter som uppkommer om någon delägare obefogat sätter sig emot skifte eller om delägarna visserligen alla vill ha till stånd ett skifte men inte kan enas om sättet härför finns i ÄB en utväg att medelst anlita av en särskild *skiftesman* lå boet delat. Så snart en delägare begär det skall rätten förordna någon att vara skiftesman (ÄB 23:5). Står boet under förvaltning av boutredningsman eller testamentsexekutor och är han ej själv delägare, är han utan särskilt förordnande skiftesman.

Även om dödsbogemenskapen, såsom ovan nämns, normalt präglas av avvecklingssyftet kan boet komma att bevaras under mycket lång tid. Ibland förblir boet oskiftat endast av den grund att ingen delägare tar initiativ till skifte, medan i andra fall delägarna sluter särskilt *avtal om sammanlevnad i oskiftat bo*. För dylika fall ges vissa stadganden i 24 kap. ÄB. Här skall endast nämnas att sådant avtal förfaller om dödsboet avträdes till förvaltning av boutredningsman.

I syfte att förhindra att dödsbon förblir oskiftade endast av skattetekniska skäl infördes med giltighet fr. o. m. den 1 januari 1968 särskilda *beskattningsregler* för större dödsbon (53 § 3 mom. kommunalskattelagen). I fråga om sådana dödsbon skall bestämmelserna om handelsbolag tillämpas från och med det taxeringsår som följer närmast efter det fjärde kalenderåret efter det kalenderår, då dödsfallet inträffade. Detta innebär att dödsboet inte taxeras utan dess inkomst och förmögenhet påförs delägarna med de belopp som motsvarar varje delägares andel i boet. Dessa särskilda skatteregler gäller dödsbon med en skattepliktig förmögenhet överstigande 100 000 kr. eller en till statlig inkomstskatt högre taxerad inkomst än 10 000 kr. Som delägares andel i boet skall anses vad enligt lag och testamente belöper på honom av boets inkomst och förmögenhet. Riksskatteverket kan i särskilda fall medge dispens från bestämmelserna. Antalet dispensärenden per år har varit rätt konstant. År 1977 uppgick antalet dispensärenden till 30. Praxis i ärendena är med hänsyn till förarbetena restriktiv.

De ovannämnda skattereglerna har 1969 kompletterats med en ändring i 9 § skogskontolagen som innebär att inestående medel på skogskonto skall tas upp till beskattning för det beskattningsår då handelsbolagsreglerna första gången tillämpas på dödsbodelägarna.

Motionen

I motionen framhålls att det synes ha blivit allt vanligare att dödsbon fortsätter att under lång tid driva en avlidens rörelse, ibland genom flera generationer. Visserligen skall reglerna om beskattning av handelsbolag tillämpas på större dödsbon efter viss tid. Detta innebär emellertid inte att dödsboet som sådant behöver upphöra. Motionärerna understryker att det i och för sig är nödvändigt att möjlighet finns att i mindre omfattning behålla dödsbon under en längre tid. Detta kan enligt motionärerna t. ex. motiveras av en möjlighet för minderåriga barn till den döde att ta över verksamheten. Motionärerna finner det emellertid orimligt att detta synsätt skall kunna tillämpas också på generationerna därefter. Principen borde vara att alla dödsbon skall skiftas inom rimlig tid och i varje fall före nästa generations-skifte.

I fråga om jord- och skogsbruksfastigheter som ägs av dödsbon stämmer ett sådant betraktelsesätt väl överens med den numera av allt fler omfattade principen om ett samband mellan ägare och brukare. Det kan enligt motionärerna inte vara rimligt att, som nu sker i vissa fall, människor utan varje kontakt med eller aktivt intresse i ett jordbruk är delägare i detta genom ett dödsbo.

Pågående utredningar

Utredningen (Ju 1977:07) om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall

Efter framställning från riksdagen (LU 1975/76:30, rskr 1975/76:340) tillkallades i februari 1977 en särskild utredningsman för att se över bestämmelserna om ställföreträdare för dödsbon. Bakgrunden till utredningen är att gällande bestämmelser om dödsbo har lett till olägenheter när det gäller förvaltningen av fastigheter som ägs av dödsbon. Svårigheter har visat sig framför allt i samband med fastighetsbildningsförrättningar och vid tillämpningen av skogsvårdslagen (1948:237) och naturvårdslagen (1964:822).

Enligt direktiven bör det ankomma på dödsbodelägarna själva att utse företrädare för dödsboet. Därvid får övervägas om det bör införas bestämmelser om att företrädare alltid skall utses när fastighet ingår i boets tillgångar eller om skyldigheten bör begränsas på ett eller annat sätt. Utredaren skall vidare pröva i vilka fall det kan finnas behov av en möjlighet för domstol att förordna ställföreträdare för boet. En viktig fråga som bör utredas är vilka befogenheter som bör tillkomma ställföreträdaren. En annan fråga som måste beaktas under utredningen gäller ställföreträdarens skyldigheter och ansvar inför dödsbodelägarna. Eftersom de olägenheter som kan uppstå genom att en fastighet ägs av dödsbo även kan visa sig när en fastighet ägs gemensamt av t. ex. f. d. dödsbodelägare efter skifte, bör enligt direktiven också möjligheterna att utse ställföreträdare för samägda fastigheter utredas.

Utredningen (Ju 1977:14) om vissa arvsrättsliga frågor

Hösten 1977 tillkallades en särskild utredningsman för att se över vissa delar av den successionsrättsliga lagstiftningen, i första hand bestämmelserna om dödsbodelägaras ansvar för den avlidnes skulder. Enligt direktiven bör utredningsarbetet i fråga om gäldsansvaret inriktas på att ersätta bestämmelserna i 21 kap. ÄB med regler som är enklare och som i högre grad tar hänsyn till dödsbodelägarnas intressen. En typ av regler som härvid bör ses över är påföljderna av att bodelning och skifte sker utan att alla skulder är betalda.

Förutom bestämmelserna om gäldsansvar bör utredaren även ta upp några andra successionsrättsliga frågor. Det gäller bl. a. frågorna om dödsbodelägaras talerätt. Ett annat regelkomplex som bör ses över är det som rör preskription av rätt att ta arv eller testamente. Utredaren skall också se över reglerna om dödförklaring samt bestämmelserna om arvsfondens rätt att avstå egendom. Enligt direktiven står det utredaren fritt att ta upp också andra frågor som har anknytning till dem som berörts i det föregående och att lägga fram de förslag till nya eller ändrade regler som därvid kan te sig påkallade.

Jordförvärsutredningen (Jo 1974:07)

Jordförvärsutredningen har i ett den 15 december 1977 avgivet betänkande (SOU 1977:93) Ny jordförvärvslag lagt fram förslag till ny jordförvärvslag. Förslaget innebär bl. a. att släktingars rätt att fritt förvärva jordbruksfastigheter begränsas, att lagen i vissa fall skall gälla även statens, kommuns och kyrkans markförvärv, att priskontrollen vid förvärv av lantbruksföretag skärps, att bolags och andra juridiska personers möjligheter att förvärva lantbruksföretag begränsas och att förvärvare i vissa fall skall kunna åläggas att bosätta sig på och yrkesmässigt bruka egendomen.

Utredningen föreslår vidare att en kompletterande utredning bör göras beträffande de rättsliga konsekvenserna av att göra jordförvärvslagen tillämplig på vissa förvärv av jordbruksfastigheter genom arv.

I betänkandet konstaterar utredningen att betydande realet jordbruksmark ägs av dödsbon. Detta är enligt utredningen till olägenhet för rationaliseringsverksamheten eftersom sådana ägandeförhållanden bl. a. medför svårigheter att nå behörig ställföreträdare. Ofta är delägarna också bosatta på annan ort än den där egendomen är belägen vilket i många fall kan medföra en sämre skötsel av egendomen. Utredningen finner det därför angeläget att möjligheten för dödsbon att under längre tid inneha lantbruksföretag begränsas. Utredningen anser att dessa frågor, utöver nu pågående utredning om ställföreträdare för dödsbo (Ju 1977:07), bör utredas samtidigt med den i det föregående nämnda frågan om tillståndsplikt för vissa förvärv genom arv.

Regeringen har den 7 september 1978 till lagrådet remitterat ett förslag till ny jordförvärvslag. Av den till *lagrådsremissen* fogade sammanställningen av remissyttranden över utredningens förslag framgår att remissinstanserna allmänt anser att det är angeläget att utredningsarbetet fullföljs på sätt utredningen föreslagit och att således frågan om dödsbos innehav av jordbruksfastigheter och möjligheten att utvidga jordförvärvslagen till att omfatta även förvärv genom arv utreds ytterligare. I lagrådsremissen (s. 7) ansluter sig föredragande statsrådet till utredningens uppfattning att det är angeläget att närmare utreda frågan om dödsbons rätt att under obegränsad tid behålla jordbruksfastigheter och tillägger att enligt hans mening även frågan om de rättsliga konsekvenserna av att göra lagen tillämplig på vissa förvärv genom testamente behöver utredas ytterligare. Statsrådet anmäler att han i dessa frågor samrått med chefen för justitiedepartementet och att denne har för avsikt att inom kort lägga fram förslag om att frågorna blir föremål för utredning.

Remissvaren

Riksskatteverket, lantbruksstyrelsen, lantbruksnämnden i Kopparbergs län och Lantbrukarnas riksförbund tillstyrker att frågan om skifte av dödsbo blir föremål för utredning. *Hovrätten för Nedre Norrland* och *Sveriges Advokatsamfund* avstyrker bifall till motionen.

Riksskatteverket (RSV) framhåller att de nuvarande skattereglerna har fått en sådan utformning att det inte längre finns några egentliga fördelar att vinna i fråga om inkomst- och förmögenhetsbeskattningen med att låta ett dödsbo stå kvar oskiftat under längre tid. Genom att gränsbeloppen inte höjts sedan lagstiftningens ikraftträdande har reglerna på grund av penningvärdeförändringen kommit att omfatta allt smärre dödsbon och därmed kanske ett större antal av de dödsbon som kvarstår fyra år efter dödsåret. De skatterättsliga reglerna bör därmed enligt RSV nu kunna bidra till att dödsbon i ökande grad upplöses snabbare.

I det hos RSV förda organisationsregistret var vid utgången av år 1977 ca 102 000 dödsbon registrerade. Av dessa var en stor del hänförliga till de län där antalet skogsfastigheter är stort. Siffran 102 000 omfattar dels samtliga dödsbon för vilka preliminärskattsedel utfärdas, dels alla de dödsbon som, utan att ha skiftats, genom att handelsbolagsbeskattningsreglerna blivit tillämpliga upphört att vara skattesubjekt. Av de dödsbon som tillhörde gruppen oskiftade dödsbon yngre än fyra år nådde vid 1976 års taxering 2 287 skattepliktsgränsen för förmögenhet, 200 000 kr. RSV har vidare konstaterat att det f. n. är 7 364 dödsbon som i skattebandet markerats som subjekt, där beskattning efter handelsbolagsreglerna skall ske.

Trots skattereglerna är det alltså ett relativt stort antal dödsbon som länge står kvar oskiftade. Detta har enligt RSV vissa konsekvenser för skatteadministrationen. I de fall där handelsbolagsreglerna skall tillämpas skall

dödsboet avlämna kontrolluppgift rörande delägarnas taxering (1956:623). Dessa uppgifter skall insamlas, sorteras och granskas av taxeringsmyndigheterna. Om delägarna är bosatta i olika taxeringsdistrikt måste taxeringsmyndigheterna sända underrättelser sins emellan. Vissa uppbördstekniska olägenheter uppkommer också genom att dödsbon kan stå kvar oskiftade.

RSV anser att ytterligare åtgärder på skattelagstiftningens område för att främja syftet med motionen inte är motiverade. I stället bör man nu enligt RSV:s mening söka angripa problemet genom att revidera den civilrättsliga lagstiftningen i skärpande riktning. Ett sådant utredningsarbete skulle bli ett naturligt andra steg i det arbete som nu bedrivs av utredningen om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall. RSV vill avslutningsvis rent allmänt framhålla att en ändrad civillagstiftning med den av motionärerna avsedda inriktningen även från skatteadministrativ synpunkt är angelägen.

Lantbruksstyrelsen erinrar bl. a. om att jordförvärvsutredningen i sitt betänkande Ny jordförvärvslag (SOU 1977:93) funnit det angeläget att möjligheten för dödsbon att under längre tid inneha lantbruksföretag begränsas. Styrelsen framhåller vidare att fastigheter som tillhör dödsbon eller som är samägda försvårar ett uppfyllande av statsmakternas riktlinjer för jordens och skogens användning och skötsel. Beslutsprocessen fungerar dåligt i dödsbon och vid samägande samtidigt som ägarnas intresse för utveckling av jordbruks- och skogsbruksföretagen ofta är svagt.

Enligt lantbruksstyrelsen utgör antalet dödsbodelägda fastigheter 10 % av hela antalet jordbruksfastigheter men ungefär 5 % av arealen. Den genomsnittliga storleken per taxeringsenhet utgör ca 49 ha för fastigheter ägda av dödsbon mot 58 ha för fastigheter ägda av fysiska personer. Storleksförhållandena kan enligt lantbruksstyrelsen antas vara enahanda i fråga om samägda fastigheter. Det är alltså i stor utsträckning fråga om små enheter, som kan behöva rationaliseras eller användas för rationaliseringsändamål.

Lantbruksstyrelsen anser att dödsboägandet och andra former av samägande medför avsevärda olägenheter i lantbruksorganisationens verksamhet. Orsaken härtill är att rationaliseringen inom ett område försvåras högst betydligt om det bara på en eller några få fastigheter är så att ägarna inte kan enas då det gäller att ta ställning till rationaliseringsåtgärder av olika slag. Det i motionen framlagda förslaget avses i fråga om flertalet dödsbofastigheter leda till att fastigheten avyttras till någon delägare eller någon utomstående. Därigenom undanröjes de påtalade olägenheterna i beslutshänseende. Behovet av yttre rationalisering kan dessutom i ökad utsträckning tillgodoses vid prövningen enligt jordförvärvslagen av utomstående förvärv. Lantbruksstyrelsen anser emellertid att dödsboägande ej torde få omfatta mer än viss tid, förslagsvis tre år om ej särskilda skäl föreligger för längre tid. Om dödsbo avvecklas genom att det ersätts av samägande, sker ej någon förbättring. Med hänsyn härtill bör i förevarande sammanhang frågan om upplösning av samägande också tas upp. Lantbruksstyrelsen anser att en utredning av de angivna problemen är angelägen.

Lantbruksnämnden i Kopparbergs län upplyser att inom storskiftesbygden en stor del av de som jordbruksfastigheter taxerade fastigheterna äges av dödsbon. Enligt lantbruksnämnden är skälen härtill flera. Av tradition har man i dessa bygder haft en stark önskan att äga en bit egen jord. Detta har i sin tur medfört att vid dödsfall delägarna ofta inte kunnat komma överens om hur den fasta egendomen skulle delas. Dödsfall bland delägarna har i sin tur medfört att en ny omgång dödsbon uppstått med ett stort antal nya intressenter i det ursprungliga dödsboet och med ännu större svårigheter att nå och ena alla delägare. I många fall där arvskifte har skett före 1962 har oftast samjedelning av fastigheter blivit en följd. Eftersom dessa samjedelningar i storskiftesbygden har pågått sedan storskiftena genomfördes under 1800-talet och således i flera generationer, har man i Kopparbergs län en mycket svår nedbrytning av fastighetsbeståndet. Sedan den 1 juli 1962 är det dock förbjudet med samjedelningar. Andra faktorer som medverkar till att man i någon form vill behålla äganderätt till jordbruksfastigheter är enligt lantbruksnämnden möjligheterna till jakt och fiske samt till att avstycka fritidstomter m. m. Under senare år kan också inflationsutvecklingen vara orsak till att man vill behålla andel i fast egendom.

Som en följd av förbudet att samjedela fastigheter och den alltmer ökade benägenheten att vilja behålla jordbruksfastigheter inom släkten så avvecklas numera i ökad utsträckning dödsbon i vissa delar av Kopparbergs län genom en kvotdelning mellan ett antal dödsbodelägare. Vid en undersökning som gjordes hösten 1977 av meddelade lagfarter för Gagnefs, Lima, Venjans, Våmlhus och Älvdalens jordregistersocknar kunde konstateras att under perioden 1970–1976 ca 25 % av överlåtelseerna av jordbruksfastigheter hade medfört en ökning av antalet delägare i fastigheterna. Vid 15 % av observationerna ökade antalet delägare med minst två personer. Lantbruksnämnden anser att om denna "ägaresplittring" får fortsätta blir den katastrofal för enskilt ägande av mark.

Mot bakgrund av denna utveckling har lantbruksnämnden i sitt yttrande med anledning av förslaget till ny jordförvärvslag ifrågasatt en ändring av den familjerättsliga lagstiftningen så att dödsbon ej får äga jordbruksfastighet längre än en skälig avvecklingstid sedan makarna avlidit, exempelvis tre år, och att brukningsenheter ej får skiftas till mer än en dödsbodelägare om ej tillstånd lämnas av tillståndsmyndigheten. Om ej arvskifte eller försäljning sker inom den angivna tiden föreslås att fastigheten försäljes på offentlig auktion.

Enligt lantbruksnämndens uppfattning är dödsbons ägande av jordbruksfastigheter ett stort problem inom Kopparbergs län. Detta ägande är huvudsakligen ett passivt ägande av mark, som minskar förutsättningarna för rationellt lantbruk och begränsar möjligheterna för den enskilda företagsamhet, som är så viktig för att skapa meningsfulla arbetstillfällen i speciellt glesbygdskommunerna. Lantbruksnämnden anser därför det mycket angeläget att den i motionen begärda utredningen göres och hemställer att man

därvid beaktar de synpunkter på avveckling av dödsbons ägande av jordbruksfastigheter, som lantbruksnämnden ifrågasatt i sitt yrkande till förslaget till ny jordförvärvslag.

Lantbrukarnas riksförbund har i sitt yttrande anslutit sig till ett inom lantbrukarnas skattedelegation upprättat utlåtande över motionen. I utlåtandet vitsordar delegationen att underlåtenhet att skifta dödsbo utgör ett allvarligt problem inom lantbruket. Allt fler jordbruksfastigheter ägs av dödsbon. Många av dessa har bestått under långa tider. I vissa fall kan det ha gått flera generationer utan att skifte verkställts. Till slut kan det bli närmast olösligt att klara ut vem som är delägare i boet och att åstadkomma ett skifte. Särskilt i Dalarna har detta försvårat fastighetsbildningen och den därmed sammanhängande strukturrationaliseringsverksamheten inom lantbruket. Såsom framhållits i motionen motverkar dödsboproblematiken även i övrigt det allmänintresse som finns att jordbruksmark skall innehas av aktiva brukare.

Mot bakgrund härav tillstyrker delegationen att förevarande fråga görs till föremål för utredning. Delegationen är medveten om de svårigheter som finns när det gäller att åstadkomma en tillfredsställande avgränsning av tvångsfallen. Särskilt övergångsproblemen torde vara svåra att lösa. Delegationen vill också understryka att lösningarna måste ske genom ändring av civilrättslig lagstiftning. De skatteregler som finns angående handelsbolagstaxering av dödsbon har primärt ett annat syfte än att få till stånd en avveckling av dödsbon, nämligen att förhindra att obehöriga skattefördelar uppnås genom att uppdelar inkomst och förmögenhet på flera skattesubjekt.

Hovrätten för Nedre Norrland påpekar inledningsvis att ett bibehållande av ett dödsbo i flera fall kan vara den enda för delägarna godtagbara lösningen, t. ex. för att möjliggöra för de efterlevande att kvarbo i hemmet eller för att bibehålla ett familjeföretag. Hovrätten finner att, såvitt de gångna årens utrednings- och lagstiftningsarbete går att bedöma, allmänt sett några mera påtagliga nackdelar med bibehållande av dödsbon under längre tid ej kunnat märkas, utom i vissa avseenden, där emellertid lagändringar skett eller utredning därom pågår. Såvitt avser andra dödsbon än sådana som besitter jord- och skogsbruksfastigheter saknas därför enligt hovrätten all anledning att överväga bestämmelser om tvångsupplösning.

Hovrätten anser att vägande skäl kan anföras för att behålla även jordbruks- och skogsbruksfastigheter oskiftade. Förutom det av motionärerna angivna exemplet – att bereda möjligheter för minderåriga barn till den döde att ta över verksamheten – kan nämnas fall då testamentariska föreskrifter medför att dödsbo inte kan eller inte lämpligen bör skiftas. Andra skäl för att låta dödsbo bestå kan vara önskemål om att behålla en släktgård inom familjen eller att det i det särskilda fallet innebär en bekväm och ändamålsenlig förvaltningsform. Givetvis kan denna ägandeform vara förenad med olägenheter av olika slag. I vilken utsträckning dödsbo på grund

av sin associationsform motverkat önskvärd rationaliseringsverksamhet och skapat mindre god skötsel av de av dem ägda fastigheterna undandrag sig emellertid hovrättens bedömande.

Hovrätten hemställer vidare att det inte ankommer på hovrätten att uttala sig om önskvärdheten av ett genomförande av den i motionens sista stycke anförda principen att brukaren skall äga jorden. Det kan emellertid sägas att en ordning som framtvingar arvskifte av dödsbo, som innehar jord- och skogsbruksfastigheter, men som endast medför att ifrågavarande fastigheter efter verkställt skifte äges av samma delägare med samäganderätt inte innebär något förverkligande av nyssnämnda princip. En sådan form av gemensamt ägande kan för övrigt vara förenad med påtagliga olägenheter som ofta kan vara väl så allvarliga som de som följer av ett dödsbo-äggande.

Ett genomförande av en utredning med det begränsade syfte som avses i motionen är därför enligt hovrättens uppfattning utan värde. Om det anses angeläget att få till stånd en ändring av ägandestrukturen inom jord- och skogsbruket i enlighet med den av motionärerna anförda principen torde detta lämpligast böra komma till stånd inom ramen för en översyn av jordförvärvslagstiftningen. Hovrätten avstyrker därför bifall till motionen.

Sveriges Advokatsamfund framhåller att samfundet saknar närmare kännedom om omfattningen och frekvensen av de fall i vilka dödsbon bedriver rörelse under så lång tid som antyds i motionen. Av motionen framgår inte att nuvarande ordning avseende rörelsedrivande dödsbon skulle från samhällets synpunkt eller eljest medföra några olägenheter.

Samfundet påpekar vidare att en regel av den av motionärerna föreslagna innebörden att dödsbo inom viss tid eller under vissa förutsättningar måste skiftas inte i och för sig synes medföra det av motionärerna åsyftade resultatet utan att samtidigt ingripande ändringar företas i jordförvärvslagen. Enligt nuvarande jordförvärvsregler finns inga inskränkningar i rätten att genom arv förvärva jordbruksfastighet. Samfundet föreställer sig att anledningen till att ett dödsbo som är innehavare av jordbruksfastighet bibehålls oskiftat normalt är att alla delägare vill behålla en andel i dödsboets fastighet eller att dödsboet av andra skäl anses vara en lämplig förvaltningsform. Därest genom lagstiftning en regel införs enligt vilken skifte av dödsboet måste ske inom viss tid, skulle detta under angivna förutsättning innebära att genom arvskifte varje delägare erhåller en ideell andel av fastigheten, som därefter kommer att inncas av de tidigare dödsbodelägarna enligt reglerna om samäganderätt. Det förefaller inte samfundet som om man härigenom uppnår några av de fördelar motionärerna från jordbrukspolitisk synpunkt synes eftersträva. Härtill kommer att dödsbo som organisationsform för delägarna eventuellt kan vara lämpligare än ägargemenskap enligt samäganderättslagen.

Samfundet är av uppfattningen att dödsbos innehav av jordbruks- eller skogsfastighet i och för sig kan förorsaka problem genom att avsaknaden av

legal ställföreträdare för dödsbo kan försvåra den statliga verksamheten för jordbrukets inre och yttre rationalisering i den mån denna berör fastigheter som ägs av dödsbo. Motsvarande svårigheter synes dock kunna uppkomma, därest dödsboet skiftas och fastigheten i stället ägs av delägarna under samäganderätt.

Eftersom det inte av motionen klart framgår vilka olägenheter motionärernas förslag är avsedda att undanröja samt då i övrigt förslaget inte utan ingripande lagstiftning på annat område synes medföra de av motionärerna åsyftade effekterna, finner samfundet att tillräckliga skäl inte föreligger för begäran om utredning och förslag om avveckling av dödsbo i enlighet med vad som anförts i motionen.

Utskottet

I betänkandet behandlas en motion om skifte av dödsbo.

Ärvdabalkens (ÄB:s) regler om boutredning och arvskifte är avfattade med tanke på boets upplösning och egendomens fördelning mellan delägarna. Några tvingande regler om att dödsboet skall avvecklas inom viss tid finns dock inte. Varje delägare är i princip berättigad att påfordra skifte. Mot annan delägares bestridande får skifte emellertid ej företas innan bouppteckning skett och alla kända skulder betalats eller delägaren fritagits från ansvar för skulderna. För att lösa de svårigheter som uppkommer om någon delägare obefogat sätter sig mot skifte eller om delägarna inte kan enas om sättet för skiftet ger ÄB möjlighet att anlita en särskild skiftesman att skifta boet.

Även om dödsbogemenskapen, såsom ovan nämnts, normalt präglas av avvecklingssyftet, kan boet komma att bevaras under mycket lång tid. Ibland förblir boet oskiftat endast därför att ingen delägare påfordrar skifte medan i andra fall delägarna sluter särskilt avtal om sammanlevnad i oskiftat bo. För att förhindra att dödsbon förblir oskiftade bara av skattetekniska skäl har införts särskilda beskattningsregler för större dödsbon. I fråga om sådana dödsbon skall bestämmelserna om handelsbolag tillämpas från och med det taxeringsår som följer närmast efter det fjärde kalenderåret efter dödsfallsåret. Detta innebär att dödsboet inte längre taxeras utan att dess inkomst och förmögenhet i stället påförs delägarna med de belopp som motsvarar varje delägares andel i boet.

I motionen pekas på att beskattningsreglerna inte behöver leda till att dödsboet som sådant upplöses. Tvärtom synes det enligt motionärerna ha blivit allt vanligare att dödsbon fortsätter under lång tid, ibland under flera generationer, att driva den avlidnes rörelse, något som för med sig stora problem. Även om det kan i vissa fall vara motiverat att behålla en rörelse under längre tid borde huvudprincipen vara att alla dödsbon skall skiftas inom rimlig tid och i varje fall före nästa generationsskifte. En sådan princip skulle i fråga om jord- och skogsbruksfastigheter också bidra till att stärka sambandet mellan ägande och brukande. Motionärerna yrkar med stöd av det

anförda att riksdagen hos regeringen begär utredning och förslag om avveckling av dödsbon.

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen. Av remissyttrandet från riksskatteverket framgår att syftet med de ovannämnda beskattningsreglerna har uppnåtts. Genom att gränobeloppen inte höjts sedan lagstiftningens ikraftträdande för tio år sedan har reglerna på grund av penningvärdeförändringen också kommit att omfatta allt fler dödsbon. Skattemässiga skäl kan därför inte åberopas som motiv för att införa regler om tvångsupplösning av dödsbon. Remissvaren ger inte heller i övrigt belägg för att det skulle, utom i fråga om dödsbon som besitter jordbruks- och skogsbruksfastigheter, finnas något behov av att tvångsvis avveckla dödsbon.

När det gäller jordbruks- och skogsbruksfastigheter har under senare år från flera håll framhållits att dödsboägendet för med sig betydande problem. Bl. a. försvåras rationaliseringsverksamheten. Vidare minskas möjligheterna för myndigheterna att ingripa i naturvårdande och skogsvårdande syfte. Det hinder dödsboägendet utgör sammanhänger främst med att dödsbodelägarna i princip måste vara eniga om varje förvaltningsåtgärd och att skriftliga överenskommelser fordras i många fall vid förrättningar och andra mellanhavanden med myndigheter. Nu nämnda svårigheter ledde till att riksdagen, år 1976 begärde att frågan om ställföreträdare för dödsbon snarast skulle utredas. Den av riksdagen begärda utredningen tillkallades år 1977 (se s. 3 ovan).

Av jordförvärvsutredningens i det föregående (s. 4) redovisade betänkande framgår att betydande arealer jordbruks- och skogsbruksmark ägs av dödsbon samt att andelen dödsboägd sådan mark är i stigande. Med hänsyn till de olägenheter som dödsboägendet medför har utredningen förordat att man går vidare, utöver det arbete som bedrivs av 1977 års utredning om ställföreträdare för dödsbo, och prövar möjligheten att begränsa dödsbos innehav av jordbruksfastigheter. Jordförvärvsutredningens förslag har vunnit allmän anslutning under remissbehandlingen av betänkandet. Vid remissbehandlingen av ifrågavarande motion har de remissinstanser som har att handlägga jordbruksfrågor tillstyrkt motionen och förordat en upplösning av dödsbon efter en relativt kort tid efter dödsfallet.

Utskottet vill för sin del framhålla att flera av de olägenheter som dödsboägendet medför kan antas försvinna som ett resultat av de förslag som utredningen om ställföreträdare för dödsbon väntas komma att lägga fram. Vissa nackdelar kan dock inte undanröjas genom förordnande av ställföreträdare. Bl. a. motverkar ett fortsatt dödsboägende det allmänna intresset av att jordbruksmark innehas av aktiva brukare. Utskottet kan därför ansluta sig till jordförvärvsutredningens och motionärernas ståndpunkt att frågan om en begränsning av dödsbos innehav av sådan mark nu bör närmare utredas. Utskottet vill emellertid stryka under att skäl kan anföras för att även behålla jordbruksmark oskiftad under en inte alltför begränsad tid. Sålunda kan – såsom motionärerna påpekat – det vara nödvändigt att behålla dödsbo

oskiftat för att ge minderåriga barn till den avlidne möjlighet att ta över verksamheten. Förhållandena i boet kan också vara sådana att dödsbodemenskapen är en förutsättning för att en släktgård skall kunna behållas inom familjen.

Regeringen har i dagarna till lagrådet remitterat ett förslag till ny jordförvärvslag. I lagrådsremissen anmäls att chefen för justitiedepartementet har för avsikt att inom kort lägga fram förslag om att frågan om dödsbons rätt att under obegränsad tid behålla jordbruksfastigheter blir föremål för utredning. Utskottet utgår från att härmed avses även skogsbruksfastigheter. Utskottet vill också framhålla att om dödsbon upplöses och ersätts av samägande mellan de tidigare dödsbodelägarna uppnås inte någon förbättring. Utredningen bör därför även pröva möjligheten att begränsa sådant samägande av jordbruksmark. Slutligen vill utskottet stryka under att en prövning av frågan om under vilka förutsättningar en tvångsmässig avveckling av dödsbon skall kunna medges kommer att medföra från olika synpunkter känsliga avvägningsproblem. Utskottet anser det därför angeläget att utredningen får en parlamentarisk sammansättning. Vad utskottet nu anfört med anledning av motionen bör ges regeringen till känna.

Utskottet hemställer

att riksdagen med anledning av motionen 1977/78:1000 ger regeringen till känna vad utskottet anfört om utredning av frågan om avveckling av dödsboägande och samägande av jordbruksmark m. m.

Stockholm den 3 oktober 1978

På lagutskottets vägnar

IVAN SVANSTRÖM

Närvarande: Ivan Svanström (c), Lennart Andersson (s), Stig Olsson (s), Martin Olsson (c), Elvy Nilsson (s), Bernt Ekinge (fp), Arne Andersson i Gamleby (s), Sonja Fredgardh (c), Åke Gillström (s), Bo Siegbahn (m), Ingemar Konradsson (s), Marianne Karlsson (c), Owe Andréasson (s), Stina Andersson (c) och Joakim Ollén (m).